

9. Шаров А. С. Ограниченный человек: значимость, активность, рефлексия / А. С. Шаров. – Омск.: Изд-во ОмГПУ, 2000. – 358 с.
10. Шаров А.С. Творческий потенциал молодежи в городской социокультурной среде / А.С. Шаров// Досуг. Творчество. Культура. – Омск, 1998. – С.26-38.
11. Щедровицкий Г. П. Рефлексия в деятельности / Г. П. Щедровицкий // Мышление. Понимание. Рефлексия. – М., 2005. – С. 64–125.

In this article phenomenology of the development of students' professional reflection is grounded. The development of professional reflection is caused by the integrated organization of learning the subject itself and the people. It is found that the term «professional reflection» means the ability of the individual to value their own personal and professional development of qualification requirements in their chosen profession. It is this ability that facilitate the development of skills to choose the right strategy for coping with activities performed under conditions of high risk.

Keywords: construct, kauzometriya, reflection, professional reflection, cognition, reflexive competence, collective identification.

Отримано: 12.10.2012 р.

УДК 159.923-057.87

Л.В.Помиткіна

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ СТУДЕНТІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ВЛАСНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ

У статті розкрито зміст понять «психологічна готовність» та «життєва позиція особистості»; виокремлено ціннісно-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, цілеутворювальний та операціональний компоненти готовності; подані результати емпіричного дослідження психологічної готовності студентів до визначення власної життєвої позиції. Встановлено, що процес формування життєвої позиції особистості студентської молоді, який ще триває у цьому віці, повинен спрямовуватися психолого-педагогічним колективом ВНЗ у конструктивне русло.

Ключові слова: готовність, психологічна готовність, позиція, життєва позиція особистості.

В статье раскрыто содержание понятий «психологическая готовность» и «жизненная позиция личности»; выделены ценностно-мотивационный, информационно-познавательный, целеполагающий и операциональный компоненты готовности; представлены результаты эмпирического исследования психологической готовности студентов к определению собственной жизненной позиции. Установлено, что процесс формирования жизненной позиции личности студенческой молодежи, который еще продолжается в этом возрасте, должен направляться психолого-педагогическим коллективом вуза в конструктивное русло.

Ключевые слова: готовность, психологическая готовность, позиция, жизненная позиция личности.

Постановка проблеми. Проблема визначення особистістю власної життєвої позиції була актуальною для філософської думки в усі історичні часи, адже кожна людина у певному віковому періоді стикається з проблемою, коли зробити життєвий вибір чи прийняти рішення необхідно самому без сторонньої допомоги. Ці особливі вибори і рішення стосуються цінностей, поглядів та переконань людини, і залежать від того, яку життєву позицію займе особистість.

Життєву позицію вчені визначають як ідеали, переконання і цінності особистості, що концентрують у собі основоположні принципи її поведінки і діяльності. Проблеми формування життєвої позиції особистості у різних аспектах досліджували К.О.Абульханова-Славська, Г.О.Балл, Е.Берн, І.Д.Бех, Л.І.Божович, В.Г.Панок, С.А.Прядко, С.Л.Рубінштейн, Л.В.Сохань, Т.М.Титаренко та ін., однак і сьогодні не визначено єдиного механізму її формування, не розроблені психолого-педагогічні засоби з розвитку конструктивної життєвої позиції, не вироблені наукові підходи щодо підготовки молоді до визначення власної життєвої позиції.

Метою статті є висвітлення результатів дослідження психологічної готовності студентів з визначення власної життєвої позиції.

Основна частина. Успішність у визначенні студентами власної життєвої позиції, безумовно, залежить від їх готовності до цього процесу. У науково-літературних джерелах зустрічаються різні аспекти готовності особистості. Поняття «психологічна готовність» включає наявність у людини відповідної психологічної установки на діяльність в ситуації вибору; мотивів, цілей і ціннісних орієнтацій; високого почуття відповідальності за виконання своїх професійних обов'язків; цілеспрямованості, ак-

тивності й самостійності у прийнятті рішень [1], [3], [5], [7], [9]. Аналіз наукових праць свідчить, що за своєю структурою вона складається, переважно, із ціннісно-мотиваційного, інформаційно-пізнавального, цілеутворювального та операціонального компонентів та забезпечує здатність особистості до успішного вибору власної життєвої позиції. Життєва позиція буває активною і пасивною, конструктивною й деструктивною, духовною й бездуховною тощо.

Враховуючи означені теоретичні підходи вчених, ми провели емпіричне дослідження готовності студентів до визначення власної життєвої позиції на базі Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету та Інституту політології і права Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Для здійснення емпіричного дослідження ціннісно-мотиваційного компонента готовності студентів до визначення власної життєвої позиції ми використали методику «Життєві завдання особистості» Т.М.Титаренко. Зокрема було досліджено показники мотивації самоконституювання, яка характеризує потяг студентів до самотворення, покращення себе й визначення свого місця у соціумі та мотивацію життєтворчості, яка характеризує духовно-практичну діяльність людини, спрямовану на творче проектування й здійснення власного життєвого проекту.

Аналіз отриманих емпіричних даних дозволив встановити, що мотивація самоконституювання у студентів становить лише 25,0%; мотивація життєтворчості – 37,5%, що свідчить про недостатню їх розвиненість. Показник мотивації самоконституювання характеризує забезпечення професійного та особистісного саморозвитку, орієнтацію у виборі життєвої позиції особистості. Слід зазначити, що самоконституювання особистості відбувається у процесі розширення меж досвіду і свідчить про наявність частково усвідомленого проекту реалізованої цілісності життя. Особливості психологічних механізмів самоконституювання особистості студента виявляються в оцінюванні, формуванні, ототожнюванні, пред'явленні та схваленні власної особистості, її розвитку.

У нашій вибірці високий рівень мотивації до самоконституювання виявлено лише у 27,8% студентів, середній – 22,2%, низький – у 50,0% студентів. Отже, переважна більшість молоді не зацікавлена у професійному та особистісному саморозвитку, не має сформованої мотивації до побудови власної точки зору на усі події життя, а отже орієнтація у прийнятті рішення щодо вибору життєвої позиції особистості незначна.

Також низьким є показник життєтворчості – 37,5%. Життєтворчість вчені (Л.В.Сохань, І.Г.Єрмаков та ін.) визначають як духовно-практичну діяльність людини, спрямовану на творче проектування і здійснення власного життєвого проекту, в основу якого покладено уявлення про життя людини як творчий процес, у якому вона сама повинна весь час приймати рішення [8]. Мотивація життєтворчості – це система стійких мотивів, що відображає особистісну трансформацію взаємодії соціальних та індивідуальних чинників у стійку творчу спрямованість особистості. Мотивація життєтворчості забезпечує постійну свідому та підсвідому, довільну та мимовільну складну мисленнєву роботу, яка не завжди пов'язана з конкретною діяльністю, але має виражену пошуково-творчу спрямованість.

У нашій вибірці високий показник життєтворчості не був виявлений у жодного студента, середній – у 22,2%, низький – у 77,8%. Отже, низький показник життєтворчості означає, що студенти поки не мають намірів покращувати світ, допомагати нужденним, брати участь у розбудові країни чи хоча б власного міста, а відтак, формувати конструктивну життєву позицію.

Отже, ми визначили низький розвиток ціннісно-мотиваційного компонента готовності студентів до визначення життєвої позиції особистості, середнє значення якого становить усього 31,2%.

Для емпіричного дослідження інформаційно-пізнавального компонента готовності студентів до визначення життєвої позиції особистості нами був розроблений опитувальник «Інформаційно-пізнавальна готовність до визначення життєвої позиції особистості», спрямований на з'ясування рівня знань студентів щодо життєвої позиції особистості, а саме: чи відомі студентам види життєвих позицій, шляхи визначення власної життєвої позиції, умови формування та необхідні якості суб'єкта для досягнення певної життєвої позиції тощо. Студентам надавалася наступна інструкція: «Чи знаєте Ви, чи можете дати визначення або характеристику наступним положенням». У результаті аналізу відповідей студентів були отримані наступні дані, подані нами у табл. 1.

Як видно з табл. 1, відповіді студентів розподілилися нерівномірно. Найбільший середній показник 6,2 бали (максимум 10 балів) отримали студенти на шосте запитання. Це означає, що більшість студентів вказали, що вони мають власну життєву позицію. Однак, аналізуючи їх відповіді на інші запитання, в яких студенти не можуть сформулювати визначен-

ня життєвої позиції, майже не знають, які існують її види, не називають шляхів та умов її формування, приходимо до висновку, що вони лише вважають власну життєву позицію сформованою.

Таблиця 1

Розподіл рівня обізнаності студентів щодо життєвої позиції особистості

Субшкали	Респонденти, %			Вираженість показників	
	Вис. зн.	Сер. зн.	Низ. зн.	Сер. зн., бали	%
1.Що таке життєва позиція особистості ?	36,0	42,0	22,0	5,8	58,0
2.Види життєвої позиції особистості	10,0	30,0	60,0	0,4	4,0
3.Шляхи визначення життєвої позиції особистості	6,0	42,0	52,0	3,2	32,0
4.Умови формування певної життєвої позиції	18,0	30,0	52,0	4,6	46,0
5.Необхідні якості суб'єкта для визначення життєвої позиції особистості	12,0	40,0	48,0	4,2	42,0
6.Чи маєте Ви власну життєву позицію ?	34,0	54,0	16,0	6,2	62,0

Так, низький рівень знань виявився у студентів, які на останнє запитання «Чи маєте Ви власну життєву позицію?» відповіли: «Моя життєва позиція мене задовольняє», але при цьому не змогли дати визначення, не назвали жодного виду життєвої позиції, а також на інші питання не дали відповіді. Середній рівень знань виявився у студентів, які вказували хоча б окремі характеристики життєвої позиції, такі як «правила життя», «цінності та ідеали», а на запитання про види життєвої позиції вказували: «правильна / неправильна», «добра / погана», «оптимістична / песимістична», «моральна / аморальна», «позитивна / негативна» тощо.

Високий рівень притаманний студентам, які визначали життєву позицію особистості як «установки та цінності людини», «життєве кредо людини», «закони, яких людина дотримується протягом життя», «переконання і ставлення людини до себе та до оточуючого світу», «...це ті правила, які людина приймає для себе і виконує протягом життя». Стосовно умов формуван-

ня життєвої позиції були такі відповіді: «у підлітковому віці», «коли людина починає свідомо приймати самостійні рішення», «формується протягом життя під впливом подій, які відбуваються» тощо.

Як видно з відповідей, на перше запитання стосовно визначення, більшість студентів все ж таки намагалися визначити основні показники життєвої позиції особистості, тому вираженість показника 5,8 балів знаходиться на рівні вищому за середній. Більш точно, правильне визначення вказали 36,0% студентів і 42,0% побудували свої визначення на окремих характеристиках життєвої позиції особистості: дехто вказав лише «погляди й переконання», хтось назвав «ідеали та цінності», окремі студенти вказали, що життєва позиція – це «лінія певної поведінки на все життя». Отже, можна констатувати, що у сукупності 78,0% студентів мають уявлення про таку дефініцію, як «життєва позиція особистості».

22,0% студентів взагалі не змогли сформулювати визначення життєвої позиції особистості. Це може означати, що чверть студентської молоді навіть не замислюються над тим, яким бути, чого бажати, до чого прагнути, чи потрібно взагалі ставити цілі й будувати перспективи власного життя, а відтак, і приймати доленосні рішення.

Найнижчу кількість балів (0,4 бали) студенти отримали на друге запитання щодо видів життєвої позиції особистості. Оскільки студенти майже не знають різновидностей життєвої позиції, то й перегляд власних поглядів і переконань не відбувається. Це означає, що молодь не може трансформувати та покращувати власні принципи, прагнути до більш адекватних ідеалів, вдосконалювати себе та відшліфувати стосунки з іншими, а отже, й приймати відповідальні рішення.

Низький середній бал (3,2 бали) отримали студенти на третє запитання: шляхи визначення життєвої позиції особистості. Це означає, що студенти слабо орієнтуються, як визначати, хто із оточення якої позиції дотримується, не можуть співвіднести їх погляди з власними цінностями й ідеалами, а відтак не можуть передбачити поведінку інших, дати належну оцінку їх учинкам, та нездатні нести відповідальність за власні вчинки.

На запитання щодо «умови формування певної життєвої позиції» студенти отримали 4,6 балів (10 мах), що визначає рівень нижче середнього. 18,0% студентів на належному рівні мають уявлення про те, як формується життєва позиція і по-різному описували цей процес. 30,0% студентів, які мають середній рі-

вень обізнаності вказували на окремі шляхи, такі як: «формується з дитинства», «у підлітковому віці», «формується під впливом батьків та соціуму» тощо. Студенти (52,0%), які отримали низький рівень обізнаності, не відповіли нічого і, як видно з таблиці, таких, на жаль, найбільше.

Також складно студентам було вказати необхідні якості людини для визначення власної життєвої позиції. Лише 12,0% студентів справилися з цим завданням і отримали високий показник обізнаності. 40,0% студентів вказали не більш як по 2-3 якості, такі як «прагнення до пізнання себе», «самоактуалізація», «бажання самоудосконалення», «розвинена самосвідомість» тощо. Майже половина студентів (48,0%) виявились нездатними назвати хоча б декілька якостей. Це означає, що половина студентської молоді не замислюється над удосконаленням власної особистості, переглядом своїх цінностей, не знає і не розвиває у собі якості, які допомагали б у виборі ідеалів, аналізі вчинків, у прийнятті відповідальних доленосних рішень.

Отже, аналіз відповідей студентів дав змогу встановити розподіл рівня інформаційно-пізнавального компонента готовності студентів до визначення власної життєвої позиції. Високий рівень обізнаності щодо життєвої позиції визначено у 19,3% студентів. Це означає, що лише п'ята частина студентів мають власні переконання, наслідують та прагнуть до певних ідеалів, керуються власними цінностями, які концентрують у собі основоположні принципи їх поведінки і діяльності. Такі студенти орієнтовані на певну лінію поведінки, що базується на їх світоглядних, моральних і психологічних якостях та відображає їх суб'єктивне ставлення до суспільства. Це студенти, які адекватно спрямовують власні інтереси у провідних сферах життєдіяльності – у праці, спілкуванні та пізнанні, відповідально ставляться до прийняття важливих рішень. Про таких студентів можна сказати, що вони прийняли стратегічне життєве рішення і мають власну життєву позицію.

Середній рівень обізнаності виявлено у 39,1% студентів. Це показник нижчим середнього рівня, вказує на те, що у віці 17-20 років студенти мають ще не до кінця сформовану власну життєву позицію. Це студенти, які соціально малоактивні, у вирішенні складних питань та прийнятті важливих рішень частіше «пливуть за течією», власні цінності і смисли підкоряють ситуації, не мають стійких принципів та переконань, відповідно мають не стійке ставлення до себе та до навколишнього оточення. Отже, можна констатувати, що стратегічне життєве рішення щодо ви-

значення життєвої позиції у цих студентів прийняте ще не остаточно.

41,6% студентів мають низький рівень знань про життєву позицію особистості. Це досить великий відсоток студентів, які не замислюються над тим, яким цінностям вони надають перевагу, до яких ідеалів необхідно прагнути, які переконання відстоювати та які життєві цілі ставити перед собою й вирішувати їх. Отже, емпіричне дослідження рівня обізнаності студентів щодо життєвої позиції особистості показало переважно низький рівень їх готовності.

Далі необхідно було з'ясувати, яка саме життєва позиція переважає у студентської молоді. Для визначення видів (типів) життєвої позиції студентів ми використали методику Е.Берна «Життєва позиція особистості» [2]. Методика дає можливість визначити чотири типи життєвих позицій, а саме: конструктивну, оборонну, депресивну та безплідну.

Вибір конструктивної життєвої позиції вказує на те, що людина переконана в цінності своєї особистості, позитивно ставиться до себе та будує гармонійні відносини з іншими людьми, орієнтована на постійне самовдосконалення та покращення світу взагалі.

Депресивна життєва позиція домінує у людини, коли їй весь час здається, що вона гірша за інших, має занижену самооцінку, не вірить у себе та щасливе майбутнє, весь час чекає невдач і розчарування, а відтак більше перебуває на самоті, уникає взаємин з оточуючими.

Оборонна життєва позиція характерна для людини, яка вважає, що всі люди, світ, все навколо – вороже, негативно налаштоване, отож вона повинна повсякчас захищатися, а ще краще – нападати. Така людина відчуває цінність своєї особистості за допомогою доказу своєї переваги над іншими, за допомогою нездоланного прагнення контролювати все навколо, не помічаючи, що принижує інших.

Безплідна життєва позиція вказує на те, що людина почуває себе знехтуваною та приниженою; вона переконана, що життя марне, сповнене розчарувань, ніхто не може їй допомогти. Вона відкидає людей і світ та відчуває себе знедаленою, спустошеною, пригніченою; перебуває в стані вичікування. Вчені вказують, що людина, яка не усвідомлює цінності власної особистості, цінності свого оточення, може бути навіть соціально небезпечною.

Результати тестування студентів показали, що 28,4% мають конструктивну життєву позицію. Це студенти, які у взаємодії з

іншими проявляють добру волю, відповідально ставляться до навчання, налаштовані на позитивні емоції, бачать своє місце у майбутньому професійному середовищі та у соціумі взагалі, вміють ставити стратегічні життєві цілі та приймати відповідальні рішення.

Оборонну життєву позицію мають 27,7% студентів. Ці студенти стримані у спілкуванні, вміють контролювати свої емоції, вдало використовують їх для досягнення мети. У спілкуванні з оточенням роблять акценти на поліпшенні інших. Однак планувати своє майбутнє й приймати відповідальні рішення їм вдається складно.

35,2% студентів мають депресивну життєву позицію. Це молодь, яка понад усе прагне отримати якомога більше від оточення, при цьому рідко проявляючи добру волю і далеко не завжди даючи щось взамін. Ці студенти знають, що дуже заборгували перед оточенням, але відчують від цього задоволення, яке часто носить трансний, містичний відтінок. Вони постійно вимагають уваги і можуть бути прив'язаними до інших довгі роки, якщо ті не втратили можливість «віддавати». Такі студенти, як правило, не вміють ставити стратегічних життєвих цілей і приймати доленосні рішення, оскільки весь час сподіваються, що «хтось» чи «щось» вирішить за них їх проблеми.

Студентів з безплідною життєвою позицією – 8,7%. Це студенти, які не знають куди йдуть і чого хочуть. Це може бути пов'язане з невизначеністю цих осіб у правильності обрання спеціальності, у можливих розчаруваннях щодо невідповідності дійсності навчання власним очікуванням та уявленням про навчання у ВНЗ тощо. Саме ця невизначеність знижує показник конструктивної життєвої позиції і заважає конструктивно будувати майбутнє.

Висновки. Отримані емпіричні дані свідчать, що нині серед молоді, на жаль, усього 28,4% студентів дотримуються активної конструктивної життєвої позиції, а інші живуть, переважно, сьогодишнім днем, пасивно споглядають життя, не прагнуть до самовдосконалення та самореалізації, щоб принести користь не лише собі та найближчому оточенню, а й суспільству в цілому.

Отже, процес формування життєвої позиції особистості студентської молоді, який ще триває у цьому віці, повинен спрямовуватися, скоригуватися психолого-педагогічним колективом ВНЗ у конструктивне русло. Результати емпіричного дослідження інших компонентів психологічної готовності студентів до визначення власної життєвої позиції будуть подані у наступних публікаціях.

Список використаних джерел

1. Балл Г. О. Феномен вибору в контексті соціальної поведінки. Соціальна психологія. – 2005. – № 1. – С. 3-13.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы: Пер. с англ. / Общ. ред. М. С. Мацковского; послесловие Л. Г. Ионина и М. С. Мацковского. – СПб.: Лениздат, 1992. – 400 с.
3. Бех И. Д. Нравственность личности: стратегия становления. – Ровно: редакционно-издательский отдел управления по печати, 1991. – 146 с.
4. Карамушка Л.М. Психологія управління закладами середньої освіти: Монографія / Л.М. Карамушка. – Київ.: Ніка-Центр, 2002. – 332 с.
5. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці. – К., 1989. – 48 с.
6. Помиткіна Л. В. Психологічні особливості становлення у студентів життєвої позиції особистості / Л. В. Помиткіна/ Соціальна психологія. – Полтава: «Інтер Графіка», 2010. – № 5 (43). – С. 130-137.
7. Проблеми і напрями розвитку особистісної готовності педагогічних працівників та учнів професійного ліцею до творчої та інноваційної діяльності: Збірник науково-методичних матеріалів / За ред. А.П.Красовського і В.В.Рибалки; кол. авторів. – К.: ІПППО АПН України та УПТО ГУОН КМДА, 2006. – 107 с.
8. Прядко С. А. Життєва позиція особистості в аспекті сучасного соціально-філософського осмислення / Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, 2004. – № 40.
9. Розвиток психологічної готовності педагогів до творчої професійної діяльності: [наук.-метод. посіб.] / за наук. ред. Е.О.Помиткіна. – К.: Миколаїв, 2010. – 288 с.

The article explores the meaning of «psychological readiness» and «life position of the individual»; value-motivational, informational and cognitive, goal creative and operational components of readiness are singled out; the results of an empirical study of the psychological readiness of students to determine their own position in life are presented. The process of forming of the vital position of the individual students, which is still ongoing at this age should be forwarded, psycho-pedagogical staff of higher education institutions in a constructive direction.

Keywords: readiness, psychological readiness, position, life position of individual.

Отримано: 2.10.2012 р.